

Podatkovna zbirka slovenskih orgel Ars organi Sloveniae - stanje in možnosti v slovenski kulturni krajini

Jurij Dobravec, Ars organi Sloveniae; jurij.dobravec@jarina.org

Pripravljeno 4.11.2014

Popravljen glede na pripombe in priporočila recenzorja 14.4.2015

Podatkovna zbirka slovenskih orgel Ars organi Sloveniae - stanje in možnosti v slovenski kulturni krajini

Izvleček

Orgle kot glasbilo in kot kulturna dediščina predstavljajo pomembno prvino razvoja sedanje evropske kulture. Slovenija ima pri tem velik pomen kot območje, na katerem so se v preteklosti prepletali različni oblikovni in zvočni orgelski slogi. Članek opisuje zasnovo, strukturo in delovanje podatkovne zbirke o slovenskih orglah kot večplastne kulturne dediščine. Digitalna zbirka nastaja od leta 2005 in je oblikovana na treh ravneh: digitalno skladišče gradiv, relacijska podatkovna baza in spletna predstavitev. Preizkušene ideje in rešitve te zbirke, na primer princip hierarhične mozaičnosti, bodo uporabne tudi pri oblikovanju podatkovnih zbirk drugih zvrsti kulturne dediščine. Upravljalec podatkovne zbirke je nevladna organizacija in aktivno sodeluje s sorodnimi ustanovami v tujini, s čemer vključuje slovensko orgelsko krajino v evropske tokove varstva kulturne dediščine.

Ključne besede: orgle, kulturna dediščina, podatkovna zbirka, kulturnovarstvena informatika

Uvod in prikaz problema

Za strokovno in splošno poznavanje kulturne dediščine je značilna mozaičnost. Posamezniki se glede na izobrazbo, možnosti ali potrebe v določenem okolju, in nenazadnje glede na osebna nagnjenja, ukvarjajo z različnimi tipi kulturne dediščine, različno poglobljeno in tudi z različnimi stopnjami uspešnosti. Orglam smo v organiziranem slovenskem kulturnovarstvenem prostoru doslej posvečali relativno malo pozornosti. V stotih letih, v katerih beležimo organizirano spomeniško varstvo (Pirkovič, 2014: 3), se zdi, da se je stroka še najbolj posvetila posameznim orgelskim omaram (prim. Koter, 2009), njihovemu slogu in elementom, ki imajo – podobno kot elementi oltarjev – v danih razmerah slovenskega varstva kulturne dediščine nekako bolj oprijemljivo vrednost.¹ Posledice zapostavljenosti orgelske dediščine so vidne predvsem iz tujine, kjer se slovenski kulturni prostor šele v zadnjih letih

¹ Ob pregledu zapiskov, ki so jih zapustili Stele, Zadnikar, Komelj, Curk in drugi, in so dostopni na spletnem portalu Europeana, smo od 1955 datotek v pdf formatu le v 87-tih našli slogovno označbo orgel. Omenjene so sicer v nekaj več kot 300 cerkvah. Podobno se na steklenih ploščah, ki so jih posneli sodelavci državnih spomeniškovarstvenih organizacij in so objavljene na istem spletnem portalu europeana.eu, orgle upodobljene le na 30 od 5807 dostopnih fotografij. V obeh podatkovnih zbirkah sicer sakralni spomeniki izrazito prevladujejo.

uveljavlja kot vzporeden in enakovreden sestavni del večstoletnega razvoja srednjeevropskega orglarstva in orgelske umetnosti (Rensch, 2011: 19–25). Posledično je opazna relativno površna obdelava našega kulturnega prostora v nekaterih mednarodnih znanstvenih organoloških razpravah, ki obravnavajo jugovzhodni alpski prostor (prim. Hainz, 2013).

Razloge za takšno stanje bi sicer prav lahko pripisali splošni polpretekli zgodovinski in družbeni nenaklonjenosti cerkvenim dejavnostim, s katerimi so orgle tradicionalno povezane. Vendar nikakor ne moremo trditi, da se nepremična in premična kulturna dediščina v času prejšnjega družbenega sistema ni strokovno sistematično obravnavala: v javnem smislu na državni ravni, v smislu vzdrževanja pa vsaj v okviru možnosti znotraj cerkvenih organizacij, ki še danes upravljajo skoraj celotno slovensko orgelsko dediščino.² Vendarle je očitno, da so bile evidence, obravnave in prenove sakralnih zgradb z javnim spomeniškovarstvenim statusom, njihove okolice, ter posameznih notranjih predmetov, predvsem fresk, oltarjev in nekaterih drugih umetnin, bistveno bolj strokovno podprte kot posegi, povezani z orglami. Nikakor tudi ne moremo trditi, da smo doslej o orglah na Slovenskem malo vedeli. Hitra primerjava naših organoloških razprav z znanstveno literaturo v primerljivih državah po Evropi sicer kaže na precejšnje pomanjkanje poglobljenih znanstvenih analiz in razprav o posameznih glasbilih z veliko kulturnozgodovinsko vrednostjo, vendar imamo na razpolago obsežne zbirke opisov orgel in orgelskih dogodkov različnih strokovnih ravni, ki jih že več kot pol stoletja zbira in v knjižni obliki izdaja muzikolog dr. Edo Škulj.³ Med najpomembnejše lahko štejemo sistematične obdelave slovenskih orglarskih delavnic. Doslej so v samostojnih knjižnih izdajah izšle Jenkova, Goršičeva, Milavčeva, Zupanova, Mayerjeva, Naraksova in Škrablova orglarska delavnica, poleg teh pa še Baročne orglarske delavnice, Beneške orglarske delavnice in Goriške orglarske delavnice, dva zvezka preglednih katalogov izdelanih orgel Orglarske delavnice Maribor (ob 10 in ob 25-letnici delavnice) ter Leksikon orgel in orglarjev. Kot poglobljeno analitsko delo velja izpostaviti knjigo Križmanova orglarska delavnica, ki v podrobnosti obravnava celoten opus svetovno priznanega slovenskega baročnega orglarja. Škuljevo organološko delo, izjemno uporabno predvsem kot izhodišče za poglobljene raziskave, v zadnjih nekaj desetletjih nima primerjave v Evropi in na

² Nekaj poskusov sistematične strokovne obdelave orgel beležimo tudi pri nas. INDOK center Ministrstva za kulturo (INDOK, 1987) na primer hrani kartoteko orgle, ki je nastal verjetno vzporedno s pripravo knjige Orgle na Slovenskem. Znani so tudi poskusi sistematičnega restavriranja najstarejših slovenskih orgel v 80-tih in 90-tih letih preteklega stoletja, pri katerih so v okviru Restavratskega centra sodelovali predvsem Milko Bizjak, Boštjan Černe in Josip Korošec, v okviru Katoliške cerkve pa predvsem Hubertus Graf von Kerssenbrock in Edo Škulj.

³ Avtor dr. Edo Škulj po sistemu Cobiss izkazuje ob koncu leta 2014 997 bibliografskih enot, od katerih se več kot tri četrtine nanaša na orgle (Cobbis, 2014).

svetu. Zdi se torej, da gre zapostavljenost orgel pri kulturnovarstvenih prizadevanjih pripisati predvsem šibki mesebojni povezanosti disciplin, ki se z orglami ukvarjajo.

Splošno o orglah kot kulturni dediščini

Ob orglah kot objektu kulturne dediščine se pojavi pomembno vprašanje, katere znanosti in stroke imajo v orglarstvu in tudi posameznem restavratorskem posegu ključno vlogo. Kot objekt izdelave in uporabe namreč v primarnem smislu stojijo na nekakšnem presečišču *orglarstva*, v katerem obravnavamo zapletenost delovanja in izdelave – vključno z okrasjem orgelske omare, *akustike*, ob kateri njihovo zvočno podobo povezujemo z arhitekturo in umeščenostjo v izbrani prostor, in *izvajalske prakse*, kjer se interaktivno srečujejo skladatelji, glasbeniki poustvarjalci in poslušalci, v primerih novih orgel pa tudi izdelovalci. Kot predmet znanstvene obravnave bi jih lahko uvrstili na presečišče različnih disciplin s področij muzikologije, umetnostne zgodovine, organologije, kulturne zgodovine, akustike, tehnologije materialov in drugih. Na terciarni ravni jih obravnavamo na sistemskih in upravnih področjih podatkovih zbirk kulturne dediščine, izobraževanja in kulturnovarstvene zakonodaje, kjer potem služi različnim namenom, npr. načrtovanju in upravljanju kulturne krajine, organizaciji prireditvev, turistični ponudbi, uravnoteženemu prostorskemu in družbenemu razvoju ter drugim javnim ali zasebnim namenom.

Osrednja podatkovna zbirka o slovenskih orglah

Cilj in namen

Ars organi Sloveniae (ARSORS) je digitalna podatkovna zbirka podatkov o slovenskih orglah. Prva pobuda zanjo se je v nevladni organizaciji, Društvu Jarina Bohinj, ki zbirko še danes formalno upravlja, pojavila leta 2005. Takrat je začela nastajati osnovna struktura baze na lokalnih računalnikih, programirana v programu MS-Access. Namen projekta oziroma zbirke je bil na enem mestu zbrati vse dostopne podatke o slovenskih orglah, osnovno vodilo pa, da le iz kakovostnih in sistematično urejenih podatkov lahko izvedemo kakovostno informacijo. Prvotno zamišljen projekt se je hitro razvil v samostojen program in stalno delujočo sekcijo, v kateri je že skoraj desetletje zaznati strm porast števila podatkov,

sodelujočih notranjih in zunanjih sodelavcev, predvsem pa uporabnikov. Prvotno široko zastavljeni projektni cilji (Dobravec, 2009: 14–16) so tako postali dolgoročni programski cilji:

- zbirati dosedanje znanje o orglah na Slovenskem na enem mestu,
- omogočati raziskave in analize stanja na dejanskih in objektivnih podatkih,
- dvigovati zavest o pastoralnem in kulturnem pomenu sakralne glasbe in zgodovine,
- izpolnjevati zavezo do drugih narodov evropske orgelske kulture, ki takšne zbirke že imajo,
- pripravljati strokovne osnove za restavratorske posege in kandidature na sredstva RS in EU,
- pripravljati osnovo za načrtovanje razvoja slovenske orgelske krajine,
- spodbujati konkretne obnove in restavriranje,
- dvigovati zavest o pomenu orgel v kontekstu evropske kulturne dediščine,
- vključevati slovenske orglavce in organiste in jih s tem aktivno ozaveščati o pomenu orgel,
- pripravljati gradiva, ki bodo koristila medsebojnemu povezovanju znotraj organoslovja in navzven.

Delo se je še posebej razmahnilo po javni objavi večjega dela podatkov na spletni strani www.arsors.org leta 2009. Spletna stran hkrati predstavlja pomembno komunikacijsko orodje.

Za večino zastavljenih ciljev je mogoče v preteklem desetletju pokazati konkretne rezultate, vendar so osnova dejavnosti ostali podatki, torej prvi navedeni cilj.

Struktura podatkovne zbirke

Podatkovna zbirka ARSORS je zgrajena hierarhično in mozaično. V osnovi jo sestavljajo tri hierarhične ravni: (1) skladišče gradiv, (2) kartotečna relacijsko urejena zbirka in (3) javni seznam z osnovnimi podatki. Vsaka od njih ima svoj standard, svojo strukturo, svoj sistem in specifično uporabnost. Osnovna enota skladišča gradiv je lokaliteta, kartoteke in javnega seznama pa posamezno glasbilo. Podatki v vsaki od treh ravni so zaradi narave obravnavanih objektov mozaični. To pomeni, da so za vsako osnovno enoto zbrani različni podatki, in da nekateri podatki tudi manjkajo. Nadzor nad hierarhijo v javnem in kartotečnem delu se izvaja s pomočjo metapodatkov ob vsakem posameznem zapisu.

Skladišče gradiv

Skladišče gradiv ima dve osnovni vlogi. Najprej predstavlja vhodno in s tem osnovno hierarhično raven. Hkrati gre za digitalno shrambo vsega dostopnega gradiva, s katerim je

mogoče argumentirati navedbe v preostalih dveh hierarhičnih ravneh podatkovne zbirke. V skladišče kot vhodni modul prihajajo različna gradiva. Ločena so na zunanje in notranje vire. Zunanja niso nastala v okviru našega dela, notranji viri pa so rezultat različnih projektov in nalog Ars organi Sloveniae. Tu gre predvsem za zvočno in slikovno gradivo, zapiske s terena in primerjalne analize. Za še stoječe orgle so v začetnem obdobju prevladovala zunanja gradiva, v zadnjem času pa na podlagi lastnega terenskega dela vse večjo težo dobivajo notranji argumenti. V primerih nasprotnojučih si argumentov ima običajno večjo težo terenski ogled, vendar gradiva z dvomljivimi, neargumentiranimi ali napačnimi navedbami niso zavržena, ampak s posebno oznako ostanejo v skladišču.

Za razliko od ostalih dveh ravní osnovna enota skladišča gradiv niso orgle kot glasbilo, ampak lokaliteta. Najbolj pogosto gre namreč za istega upravljalca oziroma lastnika. Ker so dogodki lokacije vpeti v isti mikrokulturni prostor, je zato sledljivost in sosledje dogodkov na isti lokaciji tako najbolj optimalno in logično.

Delovanje skladišča gradiv je v celoti digitalno in za uporabo zelo preprosto. Dejansko gre za mape, ki nosijo imena lokalitet. Ime mape je identifikator, s katerim se mape relacijsko povežejo z drugimi razpredelnicami in objekti v podatkovni zbirki. Podmape se običajno uvedejo za fotografije ali zvočne posnetke s terena, oziroma kakšen specifičen pisni vir, ki ga sestavlja večje število datotek. Metapodatkovni sistem tu ni standardiziran, ampak ob vnosu v sistem velja samo zahteva, da se v ime mape ali digitalnega posnetka, ki je lahko v kateremkoli berljivem formatu, navede datum nastanka in oznaka avtorja vsebine, če je ta poznan. Ob vsakokratnem rezervnem arhiviranju gradiva se kot besedilna datoteka pripravi seznam vsebine celotna skladišča gradiv.

V praksi zbiranja podatkov delo poteka tako, da se vsako prispelo gradivo, ki se, ali bi se lahko nanašalo na orgle na določeni lokaciji, digitalizira in vloži v odgovarjajočo digitalno mapo. Tako nastaja za vsako lokacijo s sedanjimi ali nekdanjimi orglami zbirka digitaliziranih in digitalnih gradiv brez določene standardizirane strukture, ki dobi svoj informacijski smisel v povezavi oziroma ob prevajanju virov v standardizirane podatke osrednjega dela podatkovne zbirke. Kljub navidezni neurejenosti, imajo gradiva v skladišču vsaj eno metapodatkovno oznako, po kateri jih ločimo na tri kategorije: obdelano, neobdelano in zavrženo. Kategorija *obdelano* predstavlja gradiva, ki so že prevedena v podatkovni sistem osrednjega kartotečnega nivoja. V kategoriji *neobdelano* so gradiva, ki smo jih že zbrali, vendar čakajo na obdelavo in vnos v sistem. *Zavrženo* je kategorija, s katero označimo pisne

navedbe, ki so se na podlagi novejšega preverjanja in primerjav izkazale za zmotne. Zelo pomembno je, da v skladišču gradiv ostanejo, saj predvsem pri obravnavi zgodovinskih dejstev o orglah v preteklosti lahko pride do novih spoznanj, ki že zavržena dejstva prikažejo v drugačni luči. Tudi sicer je treba upoštevati, da kategorije zaradi narave obravnavnih objektov in različnosti gradiv (pisna različnih tipov, zvočna, slikovna, multimedijska ...) niso popolnoma enoznačne in strogo ločene. Tako kategorija *obdelano* ne pomeni, da iz nekega vira ni mogoče tudi kasneje še razbrati določenih podatkov. Na primer iz neke fotografije, ki jo že uvrstimo med obdelane, smo morda danes razbrali dispozicijo nekih orgel, ob obdelavi pa nismo bili pozorni na nek likovni element, po katerem bi lahko sklepali na doslej neidentificirano avtorstvo.

Moduli relacijske podatkovne zbirke

Osrednji del podatkovne zbirke ARSORS predstavlja relacijska podatkovna zbirka, ki jo sestavlja več modulov. Osnovni modul je večdelni kartotečni zapis, na katerega se veže več pomožnih razpredelnic in seznamov. Kartotečni zapis predstavlja ene orgle in ima več hierarhičnih plasti. V zgornji plasti je splošni zapis ugotovljenih dejstev o vsakem glasbilu, ki omogoča vpis čez 100 različnih podatkov tehnične, akustične, geografske, zgodovinske, upravne in personalne narave. Zasnova posameznih elementov in podatkovna struktura temelji na nemškem vzoru ORDA (Pape, 1995, 2006: 1–7). Če je pri nekih orglah prihajalo v preteklosti do pomembnih vsebinskih sprememb, je splošni zapis lahko dodatno razdeljen na časovne podplasti, podobno kot jih ima acstrijska zbirka podatkov (Strobl, 2012: 4).

Relacijsko vezane podtabele vsebujejo podatke o detajlih posameznih orgel, na primer seznam registrov z osnovnimi značilnostmi, dogodke ob orglah, osebe, ki so opravljale kakšna popravila, in podobno. V načrtu je izdelati tudi globlje hierarhične plasti, kamor bomo na primer vpisovali značilnosti in mere posameznih piščalnih in drugih delov orgel. Ti podatki, večinoma menzure, se zdaj vodijo v ločenih razpredelnicah po obstoječih standardih (Bosch idr., 2007: 86).

Vsak kartotečni zapis ima obvezno tudi metapodatkovne oznake, iz katerih je jasno mogoče razbrati, koliko in katere podatke o nekih orglah imamo, oziroma, kakšno stopnjo količine in kakovosti poznavanja nekega glasbila smo v okviru programa ARSORS dosegli. Del metanavedb o količini in vrsti podrobnih podatkov je objavljen tudi v javnem delu zbirke na spletnem seznamu. Metaoznaka kakovosti podatkov je v nekaterih primerih razvidna iz količine podatkov, v drugih pa jih določamo po specifičnih kategorijah ali izkustveno.

Specifične kategorije se na primer vodijo za celovito oznako stanja orgel v povezavi s podatki o orglah, kjer opredeljujemo 17 kategorij. Med metapodatki velja izpostaviti še ugotovitve stanja o orglah, kjer ločujemo naslednje kategorije: (s) orgle stojijo, (sn) stojijo neuporabne, (sk) shranjene v skladišču, (vs) orgle verjetno stojijo, (x) orgle odstranjene ali uničene, (vx) verjetno uničene, (d) deli ohranjeni, (nn) ni znano oziroma ni podatka. Metapodatki so hkrati orodje za preverjanje napredka in kakovosti dela, ki ga prikazujemo v letnih, projektnih in drugih poročilih v tabelarni ali grafični obliki.

Poleg osrednjih podatkov o orglah, kot pomembne izpostavljamo *relacijsko vezane razpredelnice*, v katerih vodimo podatke o lokalitetah in izdelovalcih. Lokaliteta po eni strani predstavlja kulturnozgodovinsko in slogovno-akustično ozadje nastanka in uporabe orgel, po drugi pa se preko lokalitete povezujemo s sorodnimi podatkovnimi zbirkami v državi in v tujini. Kot povezovalni identifikator lahko služi evidenčna številka dediščine (EŠD), ime kraja ali koordinate. EŠD je predvsem uporaben pri objektih, ki jih pristojne ustanove vodijo v seznamih kulturne dediščine (Zakrajšek idr., 1993: 15; Zakrajšek, Kovačec Naglič, 1998: 6). Vendar ga ni mogoče uporabiti v primerih novejših cerkva, glasbenih šol ali zasebnih lastnikov, in pri orglah, ki so jih slovenski orglarji izdelali in postavili za tuje naročnike. Pri imenu kraja se soočamo s problemi historične tiponomije, različnih pravopisov in načinov zapisov posameznih imen krajev v arhivskih virih in obdobjih, razlikah v imenih župnij – upravljalcev in uradnih imen krajev, črkovanje imen krajev v tujini, pa tudi nedoslednostjo izdelovalcev orgel pri navedbah krajev. Vsi podatki so geokodirani. Ocene topološke natančnosti so pokazale največja odstopanja manjša od 40 metrov, povprečna pa pod 8 metrov, kar glede na velikosti cerkva za praktično uporabo povsem zadostuje. Pri določevanju nekdanjih cerkva, kot na primer na Kočevskem, in v primerih nekaterih porušeni gradov in mestnih objektov z orglami, smo si pomagali s kartami Franciscejskega, Terezijanskega in Jožefinskega katastra iz Arhiva Republike Slovenije.

Druga pomembna pomožna razpredelnica predstavlja podatke o orglarjih oziroma izdelovalcih in vzdrževalcih orgel, ki predstavlja nadgrajen že obstoječ seznam (Koter, 2003: 123–152). Dosedanje večinoma opisne podatke smo prestrukturirali v podatkovni sistem, ki ga je mogoče relacijsko povezovati, in na njegovi podlagi izvajati različne vsebinske, prostorske in časovne analize, ter pripravljati preglede, ki služijo dugim raziskovalnim nalogam. Pri tem modulu se večinoma srečujemo s problemi različnega črkovanja imen domačih in tujih orglarjev in pogosto nejasnostjo generacijskih ali lastniških sprememb posameznih orglarskih delavnic.

Tretja razpredelnica, sistem bibliografije in uporabljenih virov, je v pripravi. Načrtovano je, da se bodo pisni tiskani viri lahko povezovali v sistem COBISS, arhivski na podatke SIRANET, iskalnik Arhiva RS in druge urejene državne sisteme, posamezni zapisi pa tudi v interno, zgoraj opisano skladišče gradiv.

Glede na potrebe vstopnih podatkov, notranjih analiz in konkretnih analitskih rezultatov se celotna struktura programske prilagaja, vendar jedro ostaja vedno isto. Pri spremembah strukture je poskrbljeno, da vsebina ostane konsistentna. Na primer, če osnovnemu kartončku dodamo eno polje (oziroma stolpec v neko razpredelnico), v katerega bomo vnašali neko novo lastnost, dobijo vsi dotedaj vnešeni kartončki metapodatkovno oznako, da je bilo to polje naknadno dodano, in da torej pri prej obravnavanih orglah še nismo vedeli, kako kasneje vpeljano lastnost opredeliti. Z revizijo podatkov za nazaj se take začasne označbe odpravijo, metapodatek pa izbriše.

Struktura relacijske podatkovne zbirke omogoča različna poizvedovanja, pripravo vrtilnih tabel in grafov, filtriranja z različnimi kriteriji in podobne analitske operacije, iz katerih je mogoče pridobiti dodatne podatke o posamezni skupini orgel ali celotni slovenski orgelski krajini. Kot produkt je mogoče posamezne sklope podatkov izvažati v različne oblike, ki so primerne za tematska, časovna in prostorska raziskovanja, pa tudi za končnega uporabnika, na primer pripravo strnjenih podatkov za uvoz v avtomobilske navigacijske (GPS) naprave ali tako imenovane pametne prenosne telefone (Dobravec, 2012: 6).

Hierarhična mozaičnost relacijske podatkovne zbirke

Kot je razvidno iz opisov posameznih med seboj povezanih razpredelnic, gre za večdimenzionalni hierarhični podatkovni sistem. Hkrati zaradi narave obravnavane vsebine in različne stopnje raziskanosti posameznih orgel, njihovih posameznih delov ali vzporednih dejstev, ARSORS ni zvezno popolna podatkovna zbirka. Zato rečemo, da je stopnja poznavanja orgel mozaična, mozaik pa je na različnih hierarhičnih ravneh ali segmentih različno gost (Dobravec, 2000: 4–7, 2001: 401). Podatkovne zbirke s pomanjkljivimi podatki, ki so zelo pogoste v bazičnem naravoslovju ali ob zelo dinamičnih podatkih, so za analitsko delo običajno omejeno uporabne in zanje poznamo tudi posebne statistične pristope. Pristop hierarhična mozaičnost omogoča, da uporabnost nepopolne zbirke in statističnih metod vseeno znatno povečamo s kakovostnimi metapodatki ob vsakem zapisu. Hierarhična mozaičnost v bistvu pomeni, da vemo, kakšen je mozaik celotne podatkovne zbirke, oziroma predvsem, da je ob obdelavi jasno, česa in koliko ne vemo.

Javna seznam z osnovnimi podatki na spletni strani

Tretjo integralno raven podatkovne zbirke ARSORS predstavlja spletna predstavitev v obliki seznama, interaktivnega zemljevida in nekaterih drugih oblik predstavljanja in promoviranja slovenske orgelske dediščine. V zadnjih letih spletna stran www.arsors.org pravzaprav prerašča v celovit komunikacijski portal. Statistika v jeseni leta 2014 beleži mesečno povprečje okrog 90 obiskov na dan, kar je podvojeno stanje glede na lansko leto. Za relativno ozko nišno področje organoslovja in varstva orgelske dediščine je to zavidljiv rezultat.

Ključni del spletne strani ostaja podatkovni seznam orgel, ki je nekakšen izvleček interne relacijske podatkovne zbirke. Osnovni modul predstavlja seznam orgel, kjer so navedeni:

- kraj
- čas izdelave,
- upravljalec
- avtor,
- velikost inštrumenta (število klaviatur, število registrov),
- oznaka o stanju internega zapisa (metapodatek),
- izhodiščni vir podatkov.

Kot vir je zabeležen le tisti, ki predstavlja izhodišče oziroma začetek podatkovnega zapisa. Seznam uporabniku omogoča nekatera enostavna razporejanja in štetja po izbranih parametrih. Neposredno je mogoče klicati prikaz lokacije izbranega glasbila na spletnem zemljevidu.

Uporabniku so na spletni strani dostopna še nekatera druga orodja interpretacije podatkov iz osrednjega dela zbirke, kot na primer interaktivni zemljevid z vsemi lokacijami, seznamami števila opusov po orglarjih in časovnica življenja in dela izdelovalcev orgel na Slovenskem. Vzporedno nastaja katalog, kjer so posamezna glasbila podrobneje predstavljena z opisom, fotografijo in zvokom. Fotografsko galerijo, ki je nekaj časa domovala na tem spletnem portalu, smo nedavno preselili na mednarodno spletno stran www.georganum.net. Javno zbirko dopolnjuje seznam slovenske orgelske literature in večjezični delovni slovarček orgelskih izrazov.

Posebnost javne ravni je obrazec, v katerega uporabniki lahko v interno razpredelnico posredujejo podatke s terena preko spleta. Obrazec v obliki vprašalnika s 46 polji poleg

osnovnega namena hkrati služi kot orodje za izobraževanje, čemur so sicer namenjena predvsem splošna poglavja javnega dela zbirke (o orglah, o zbirki, dnevnik, galerija, povezave). Portal je tehnično organiziran s pomočjo odprtokodnih in brezplačno dostopnih orodij.

Orgle in kulturna dediščina v Sloveniji

Po dosedanjih klasifikacijah, na primer Zakonu o varstvu kulturne dediščine, je orgle najbolj enostavno in smiselno uvrstiti v premično dediščino. Dejansko so manjše orgle, predvsem tako imenovani pozitivni, kot objekt sam na sebi premakljive, kar dokazujejo tudi mnoge premestitve.⁴ Vseeno ostaja dejstvo, da so vsake srednje ali večje orgle specifično namenjene in predvsem zvočno prilagojene izbranemu prostoru. To pomeni, da so zaradi svojih zvočnih značilnosti neločljivo povezane z zgradbo v kateri stojijo. V tem smislu orgle ne morejo biti premična kulturna dediščina, oziroma se ob spremembi lokacije nujno zgodi tudi sprememba njenih značilnosti. Za razliko od npr. oltarjev, ki jih brez znatnega kulturnega nasilja lahko prestavimo v slogovno soroden prostor, pri orglah preselitve ne moremo izvesti brez poseganja v njihovo osnovno substanco, zvočno podobno. Zvočna podoba je dejansko nesnovna kulturna dediščina, ki jo je kot tako tudi smiselno obravnavati. Podobno v primeru, kadar orgle obravnavamo kot muzejski eksponat, zanemarimo njihovo bistvo, ki je zvok, oziroma glasba v avtentičnem prostoru.⁵ Nenazadnje, orgle predstavljajo kulturno dediščino, ki ni ostalina preteklosti, kot mnogi drugi tipi dediščin, ampak je njen osnovni smisel pravzaprav aktivna uporaba.

V Sloveniji je zaznati zelo šibko prakso izdelave konservatorskih oziroma restavratorskih načrtov za orgle, kakršne smo v okviru vseh dosedanjih predpisov poznali in še poznamo pri vzdrževanju drugih vrst premične kulturne dediščine. V primerih orgel jih večinoma pripravijo kar izvajalci del sami, torej orglarji v okviru svojih zmožnosti in znanja, največkrat v obliki kratkega pregleda stanja in predračuna predvidenih potrebnih del, ki jim hkrati služi kot delovni načrt. Stanje slovenske orgelske krajine, v kateri se pogosto pojavlja, da so orglarji (z izjemo posegov na orgelskih omarah) hkrati sistemski načrtovalci, predlagatelji del,

⁴ V podatkovni zbirki ARSORS je evidentirano nad 160 selitev glasbil, domnevno pa je večina manjših glasbil, pozitivov, bilo prvotno v grajskih kapelah sedaj zapuščenih gradov.

⁵ Morda velja na tem mestu opozoriti, da je eden od razlogov za zapostavljenost obravnave orgel na področju spomeniškega varstva morda tudi dejstvo, da stroka orgel ne obravnava kot predmeta, ki ni nima le arhitekturne in likovne podobe, ampak predvsem zvočno.

izvajalci in v nekaterih primerih celo sami sebi najboljše usposobljeni nadzorniki, ni ustrezno. In žal smo zaradi takšnega pristopa v preteklih dveh desetletjih izgubili marsikatero dragocenost, predvsem zvočno.

V Sloveniji je opazna tudi relativno nizka stopnja uradnega znanja o orglah in orgelski krajini nasploh. Pristojne službe se zato v svojih mnenjih in odločbah, ki jih po zakonodaji morajo izdajati za posege v materialno kulturno dediščino, konkretnim rešitvam ali smernicam pogosto izognejo in investitorja napotijo na ustrezno komisijo na škofijo, včasih kar na izvajalca, ali v najboljšem primeru na Slovensko orgelsko društvo (SOD). Slednje ima sicer kot nevladna in neprofitna organizacija med člani res nekaj odličnih poznavalcev orgel, nikakor pa nima vzpostavljene organizacijske strukture za sodelovanje v upravnih postopkih. Podobno tudi mnoge škofije nimajo ustrezno intitucionaliziranih organov, ki bi sistematično pripravljali celovita gradiva, obnovitvena dela pomagali načrtovati in jih kasneje nadzorovali na podlagi podatkov. Rešitve so zato pogosto subjektivno odvisne od zavzetosti in nagnjenja posameznikov.

Možnosti za raziskave in organizacijo varstva dediščine

Podatkovna zbirka ARSORS je sistematično urejena zbirka podatkov o izbranem segmentu dediščine, orglah. Predstavlja argumente in strokovno podlago, na osnovi katere je upravljalcu, pripravljalcem uradnih dokumentov, izvajalcem del in nadzornikom omogočen kar najboljši vpogled v stanje in okoliščine nastanka posameznih orgel. Identifikator EŠD omogoča enostavno povezljivost v uradne evidence. Prostorski identifikatorji omogočajo enostavno umeščanje v lokalno ali širše prostorsko in razvojno načrtovanje.

ARSORS daje celovit vpogled v slovensko orgelsko krajino kot integralni del slovenske kulturne krajine. Predstavlja izhodišče za poglobljene raziskave posameznih glasbil, orglarjev ali območij, omogoča celovito načrtovanje orgelske krajine, predvsem pa nudi osnovo za vrednotenje. Kakovostno vrednotenje je ključna podlaga za ustrezne prioritete posegov in ohranjanja starih objektov, s tem pa smotrne uporabe javnih finančnih sredstev in restavratorskega znanja, ki ga na Slovenskem ni malo.

Celovit pogled in možnost vrednotenja je lahko kakovostna podlaga za zakonodajo, od splošnih predpisov, do posameznih uredb in notranjih postopkovnih pravil organizacij, ki se s kulturno dediščino orgel ukvarjajo. Po zgledu odličnih primerov iz drugih držav bi bilo na

primer mogoče pripraviti argumentirano uredbo o najbolj dragocenih historičnih orglah, oziroma o redkih in ogroženih orglah v Sloveniji.

ARSORS je ena redkih orgelskih podatkovnih zbirk na svetu, ki vsebuje vsaj en podatek za praktično vsake sedanje in nekdanje orgle v celotni državi. Kljub mozaičnosti obsega prostorsko in časovno celovitost. Leta 2014 vsebuje čez 2100 zapisov o orglah znotraj meja Slovenije in okrog 550 zapisov o izdelkih slovenskih orglarjev zunaj države.

Vsebine podatkovne zbirke ARSORS so vpete v mednarodni prostor. Kot vemo, so orgle izvorno evropsko glasbilo, ki označujejo in hkrati povezujejo evropski pretežno krščanski kulturni prostor. Slovenija leži na zanimivem umetnostno-zgodovinskem prehodu med srednjeevropskimi in beneško sredozemsko šolo, za katere so značilne manjše in srednjevelike orgle, ki svojih kakovosti ne pokažejo s svojo katedralno ogromnostjo, ampak predvsem s svojo raznolikostjo.

ARSORS je zasebna podatkovna zbirka – kot edino orgelsko vsedrjavno zbirko na svetu jo upravlja zasebna pravna oseba – in zato omogoča inovativne poslovne pristope v obliki zasebno-javnega partnerstva ter državnega in mednarodnega vertikalnega in horizontalnega povezovanja. Spletni del podatkovne zbirke predstavlja 10 do 15 % količine podatkov besedilnega dela osrednje zbirke, in precej manjši del zvočnega in slikovnega gradiva od tistega, ki je pripravljen v shrambi gradiv. Na portalu so v celoti objavljeni podatki, ki so bili pridobljeni v okviru projektov, ki so bili sofinancirani iz javnega denarja.

Hierarhično mozaična struktura celotne podatkovne zbirke ARSORS, njena tehnična odprtost za vsebinske in tematske širitve ter posamezne inovativne rešitve v nekaterih modulih omogočajo široke možnosti uporabe za evidence drugih tipov in zvrsti dediščine na državnih ali regionalnih ravneh in povezovanje v obstoječe prostorske in tabelarične sisteme. Tako že preučujemo organizacijske in finančne možnosti za podoben pristop k obdelavi sorodnih področij, na primer zvonov in drugih cerkvenih zvočil, fresk z glasbili, glasbenih skrinj in avtomatov, starih glasbil, ki jih hranijo zasebniki in podobno. Ob ustreznem upoštevanju zakonodaje s področja varstva osebnih podatkov bo mogoče take zbirke podatkov na primer oblikovati v navidezni ali celo dejanski vsedrjavni muzej glasbene dediščine na prostem.

Sklep

Povečano zanimanje javnosti za orgle in porast uvajanje izobraževalnih programov orgel v okviru državnih programov glasbenih šol v zadnjih dvajsetih letih kaže, da poglobljena skrb za slovensko orgelsko dediščino nima velikega pomena le kot muzejska statika preteklosti. Ob sodobnih pristopih se intenzivno odpirajo možnosti poglobljenega raziskovanja, slogovno raznolikega pristopa, predvsem pa uveljavljanja tovrstnih vrednot na področju kulturnega in splošnega družbenega razvoja, prostorske uravnoveženosti kulturne ponudbe in trajnostnega turizma. Verjamemo, da podatkovna zbirka in spremljajoče dejavnosti Ars organi Sloveniae v svoji notranji kompleksnosti in komunikacijski preprostosti za vse te dejavnosti nudijo kakovostno izhodišče.

Povzetek

Ars organi Sloveniae (ARSORS) ali Orgelska umetnost na Slovenskem je program nevladne organizacije Društvo Jarina Bohinj, v okviru katerega skušamo javnost ozaveščati o pomenu slovenske orgelske kulturne dediščine. Osnova društvenega programa je zbirka podatkov o vseh orglah, ki so bile kadarkoli izdelane za kraje na območju Republike Slovenije in vseh orglah, ki so jih slovenski orglarji izdelali za kraje zunaj državne meje.

Podatkovna zbirka je sestavljena iz treh ravni, in sicer skladišča gradiv, kartotečne relacijsko urejene zbirke in javnega seznama z osnovnimi podatki. Vsaka od njih ima svoj standard, svojo strukturo, svoj sistem in specifično uporabnost. Osnovna enota skladišča gradiv je lokaliteta, kartoteke in javnega seznama pa posamezno glasbilo. Podatki v vsaki od treh ravni so zaradi narave obravnavanih objektov mozaični. To pomeni, da so za vsako osnovno enoto zbrani različni podatki, in da nekateri podatki tudi manjkajo. ARSORS ni zvezno popolna podatkovna zbirka, zato rečemo tudi, da je stopnja poznavanja orgel mozaična, mozaik pa je na različnih hierarhičnih ravneh ali segmentih različno gost. Nadzor nad hierarhijo v javnem in kartotečnem delu se izvaja s pomočjo metapodatkov ob vsakem posameznem zapisu.

Podatkovna zbirka ARSORS je sistematično urejena zbirka podatkov o izbranem segmentu dediščine, orglah. Predstavlja argumente in strokovno podlago, na osnovi katere je upravljalcu, pripravljalcem uradnih dokumentov, izvajalcem del in nadzornikom omogočen kar najboljši vpogled v stanje in okoliščine nastanka posameznih orgel. Identifikator EŠD omogoča enostavno povezljivost v uradne evidence. Prostorski identifikatorji omogočajo enostavno umeščanje v lokalno ali širše prostorsko in razvojno načrtovanje.

ARSORS je ob sodobnih računalniških pristopih kakovostno izhodišče intenzivnejšega raziskovanja, slogovno raznolikega pristopa, predvsem pa uveljavljanja tovrstnih vrednot na področju kulturnega in splošnega družbenega razvoja, prostorske uravnoteženosti kulturne ponudbe in trajnostnega turizma. Skupaj s spremljajočimi komunikacijskimi dejavnostmi tvori celovito orodje za ozaveščanje strokovne in splošne javnosti o orglah kot izvorno in značilno vseevropski kulturni dediščini.

Viri

- Bosch, M., Döhring, K., Kalipp W., (2007): Lexikon Orgelbau. Bärenreiter, 2007.
- Dobravec, J. (2000): Prostorska informacijska infrastruktura uprave Triglavskega narodnega parka. *TRIGLAVSKI RAZGLEDI znanstveno-izobraževalni časopis Triglavskega narodnega parka*. LETO IV (2000) ŠTEVILKA 6, serija ANTHROPOS – 1. Triglavski narodni park, Bled.
- Dobravec, J. (2001): Narava in varstvo narave v elektronskem poslovanju. *Geodetski vestnik 46 / 2001 – 3. Str. 398 – 405*. Zveza geodetov Slovenije, Ljubljana..
- Dobravec, J. (2009): Ars organi Sloveniae (ARSORS) – Zbirka podatkov o orgelski umetnosti v Sloveniji. *Cerkveni glasbenik*, 2010 (103), št. 6. str. 14-16.
- Dobravec, J. (2011): Die Orgeldatenbank Slovenien. *Internationale Arbeitsgemeinschaft für Orgeldokumentation (IAOD) e. V. Jahrestagung 2012*. Orgeldatenbanken in Europa – Stand und Zukunft. Luzern, 2012, str.6.
- Hainz, O. (2013): Frühbarocke Orgeln in der Steiermark. Zur Genese eines süddeutsch-österreichischen Instrumententyps des 17. Jahrhunderts. *Reihe: Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark*. Lit Verlag. Str. 1–219, s prilogami.
- Koter, D. (2003): Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606-1918 / Instrument makers in Slovenia 1606-1918. *Muzikološki zbornik* Leto 2003, letnik 39, številka 1/2. Str. 123–152. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, oddelek za muzikologijo.
- Koter, D. (2009): Likovna oprema baročnih orgel: Johann Francišek Janeček in dekoracija njegovih orgelskih omar. *Muzikološki zbornik L. 45, Št. 1 (2009)*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za muzikologijo, Ljubljana, 2009. Str. 45–63.
- Pape, U. (1995): Orgeldokumentation. <http://www.pape-verlag.de/orgeldoku.htm> (dostop 4.11.2014).
- Pape, U. (2006): ORDA 2015 Benutzerhandbuch. Technische Universität Berlin, 2006.
- Pirkovič, Jelka (2014): Sto let v dobro dediščine, program prireditvev. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2014. Str. 3-4.
- Rensch, K. (2011): Dei Orgel – ein centrales Kulturgut. *ISO journal, december 2011*. International society of Organbuilders.
- Strobl, S. (2012): Die österreichische Orgeldatenbank. *Internationale Arbeitsgemeinschaft für Orgeldokumentation (IAOD) e. V. Jahrestagung 2012*. Orgeldatenbanken in Europa – Stand und Zukunft. Luzern, 2012, str. 4.

Zakrajšek, F., Kovačec Naglič, K. (1998): G.I.S. model kulturne dediščine v Republiki Sloveniji. *INDO'98 – Informatika v državnih organih, Portorož, 21. - 23. oktober 1998.* http://www.mk.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/Kulturna_dediscina/REGISTER/RND/indo98.pdf (dostop 4.11.2014).

Zakrajšek, F., Kovačec Naglič, K., Dimitrovska Andrews K. (1993): Razvoj sistema množičnega vrednotenja nepremičnin: izhodišča. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, 1993.

Navedeni predpisi

Zakon o varstvu kulturne dediščine. Uradni list RS, št. 16/2008.

Arhivski viri, spletni viri in viri podatkovnih zbirk

Arhiv Republike Slovenije (ARS), Arhivski fondi SI AS 174 do SI AS 183 (Terezijanski, Jožefinski in Franciscejski kataster). <http://arsq.gov.si/> oziroma <http://www.arhiv.gov.si/> (dostop v obdobju 1.1.2010 do 4.11.2014)

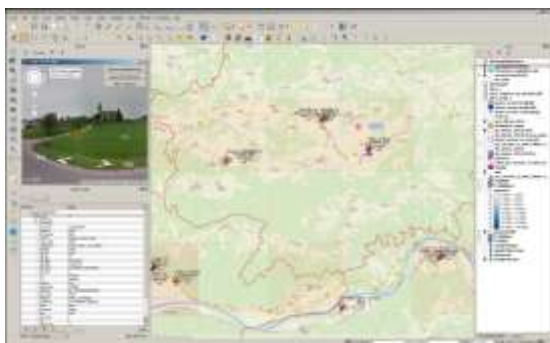
COBISS Kooperativni online bibliografski sistem in servisi. Edo Škulj – Osebna bibliografija za obdobje 1972-2014. <http://izumbib.izum.si/bibliografije/Y20150414124533-A3370083.html> (dostop 4.11.2014).

EUROPEANA. Primarni vir: Ministrstvo za kulturo, Direktorat za kulturno dediščino, INDOK center (fototeka - steklene plošče), Slovenija (dostop 4.11.2014).

INDOK (1987). Interna kartotečna zbirka Orgle. INDOK center Ministrstva za kulturo RS.

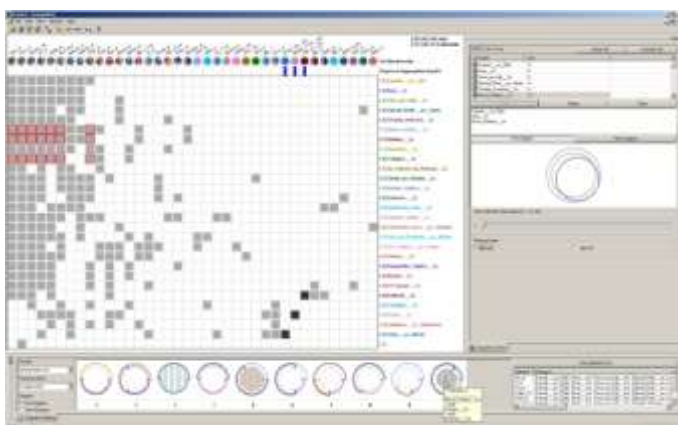
Slika 3: Urejena in kakovostno strukturirana podatkovna zbirka omogoča napredne prikaze orgelske raznolikosti, ki jih lahko uporabimo za zgodovinsko vrednotenje, ugotavljanje trendov, vključevanje kulturne krajine v razvojne programe izbranega območja ali kot podlago za ciljne promocijske dejavnosti izdelovalcev ali vzdrževalcev orgel.

Slika 4: Primer interaktivne uporabe podatkovne zbirke ARSORS za potrebe analize, pregledovanja in načrtovanja terenskega dela. Na zemljevidu je označena lokacija opazovalca in kotna širina fotografije, ki je levo zgoraj. Uporabljen je sistem Google Street View in GIS orodje QGis.

Slika 5: Primer pregleda stanja in preteklosti orgel za območje pristojnosti Razvojne agencije Sotla. Barve oznak označujejo slogovno obdobje. Zgodnji barok je dodatno poudarjen z znakom zvezde.

Slika 6: Atributni podatki v bazi omogočajo analize, ki temeljijo na matrični ureditvi podatkov. Na sliki je pregled orgel izbranega orglarja (Peter Rumpel 1787 – 1861) in nekaterih njegovih orgel. Z Fanovimi in Vennovimi diagrami, lahko nazorno prikažemo stopnjo podobnosti med posameznimi glasbili, čeprav nimamo na voljo numeričnih podatkov.